

הסרת המכשולים

הרב משה צבי נרייה זצ"ל

שיעור זה שודר בפינתו הקבועה של מורנו ורבנו זצ"ל ב"קול-ישראל" בשנת ה'תשכ"ח. נראה כי ניכרת משיעור זה, עירובו עם הבריות של רבנו, והתערותו בחיים היומיומיים של האישי הפשוט. תלמידי רבנו יודעים לספר כי בדברי תורתו של רבם שזורות היו תמיד אזהרות ללבוש סוודר ביום קר, תזכורת להתקשר לאמא כשמגיעים לישיבה כדי שזו לא תדאג וכו', מה שעשה את רבנו לא רק לרב לתלמידיו אלא גם לאבא. לבד מזאת, אפשר ללמוד משיעור זה של רבנו כיצד מחיים שיעור הלכתי "יבש" ומקרבים אותו אל לב שומעיו.

סגנון השיעור הוא סגנון דיבור, שכן הוא שיכתוב מדוייק של דבריו שנאמרו בעל-פה. אף שרבנו הקפיד מאד שלא לפרסם דברים באופן כזה והיה מבקש מאיתנו לסגנון את דבריו, ואף להביאם לפניו על-מנת שיגיהם, מכל מקום, בשיעור זה, רק במקומות מוכרחים ליטשנו והקצענו את ניסוח הדברים, מתוך חשש שמא על-ידי התערבות יתר בדבריו לא ישתמר סגנונו הייחודי במסירת שיעוריו.

טוב עשתה המועצה למניעת תאונות שהכריזה על החודש הבא בתור הכנת הרכב לקראת החורף, כדי להקדים רפואה למכה, ולכן החלטנו להקדיש את שיעורנו לענין הסרת המכשולים - לפי מה שנאמר (דברים כב, ח) "ועשית מעקה לגגך", כי הענין אינו הקמת מעקה בלבד.

כך שנינו במסכת בבא-קמא טו, ב (וזהי ברייתא בשם ר' נתן): "מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו במקום שאנשים נכנסים ויוצאים, ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו? שנאמר (שם): 'לא תשים דמים בביתך', - דבר שיכול להביא לידי דמים אל תשימנו בביתך". למדנו מכאן שענין זה מקיף יותר לכל דבר שממנו יכולה להגרם תקלה. וכך פוסק הרמב"ם בפרק יא מהלכות רוצח ושמירת הנפש הלכה ד: "אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה ושראוי שיכשל בו אדם וימות, כגון היה לו באר או בור בחצר, בין שיש בה מים בין שאין בה מים, חייב לעשות חוליה גבוהה מסביב, או לעשות כיסוי, וכן בכל מכשול שיש בה סכנת נפשות, מצוה היא להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שנאמר (דברים ד, ט): 'השמר לך ושמור נפשך'. ואם לא נשמר והניח המכשולות המביאים לסכנה, ביטל מצות-עשה ועבר על 'לא תשים דמים בביתך'". הרמב"ם מחדש כאן שלא נאמר במכשולות אחרים שיש רק לאו של "לא

תשים דמים", אלא יש גם מצות-עשה "ועשית מעקה לגגך", ואף הוא עולה על שאר הדברים. כי מגמת התורה ברורה, ואין הבדל אם זה מעקה בראש הגג או כיסוי לבור שבחצרו.

כמובן, אם גם בבור יש מצות-עשה, יש גם חידוש לענין הברכה. כלל גדול בידינו: על מצות-עשה מברכים, ועל מצות לא-תעשה אין מברכים. אל תעשה את הדבר שאסור לך לעשותו. כיון שהרמב"ם פוסק שמברכים על מצות-עשה, אם אומרים שבורות צריכים לכסות, צריך לברך על עשית הכיסוי. אם אומרים שבורות כלולים רק בלאו של "לא תשים דמים בביתך" אין צורך בברכה.

אבל כדאי להעיר, שנושא זה, ענין ברכה, שנוי במחלוקת ראשונים. הרמב"ם בהלכות ברכות והראב"ד בתשובותיו ב"תמים דעים" אומר בפירוש, שמברכים על עשיית מעקה. לא כן בעל הרוקח שאומר שאין מברכים, והוא גם מנמק את זה, וכמוהו נזכר גם בספר העיטור. וגם המאירי בראש פרק ג במסכת מגילה אומר שאין מברכין על עשיית מעקה. מהו הטעם שאומרים שאין אנו מברכין - זה מפורש בספר הרוקח: הוא קובע כלל בענין זה. הברכות אשר נאמר בהן "אשר קדשנו במצוותיו וצווננו", מקיפות רק את המצוות שבציווי עליון הקרובים לחוקים. במצוות לולב שכלנו לא היה מחייב זאת. בענין מצות - אלמלא צווינו לא היינו יודעים שצריך בפסח לאכול מצות. הוא הדין תקיעת שופר. על כן קבעו חכמים ברכות על כל זה. כל אותן המצוות, שהן מצוות שכליות, כמו השבת אבדה, כבוד אב ואם, צדקה וכו', אלא הן מצוות שגם השכל משיגן, אך אין כאן ענין של "קדשנו במצוותיו וצווננו". זהו הכלל של בעל הרוקח. משום כך מובן שהוא כולל בענין הזה גם את ענין בניית מעקה. למנוע סכנות זה דבר הגיוני, ועל דבר שבשכל והגיון אין מברכין עליו.

מתעוררת השאלה, להיפך, מה סברת הרמב"ם והראב"ד שעל מצות-עשה כן מברכין? דבר זה רמזו לנו אצל הגאון ר' מיכל אפשטיין ז"ל בספרו ערוך השלחן, חושן משפט, שמוקדש להסרת המכשולים. והוא אומר, ניתן לומר שהשכל האנושי לא היה מחייב עשיית מעקה, היינו, הייתי אומר שאדם מצווה למנוע תקלות כשהוא נמצא ברשות הרבים, כשהוא עושה משהו במקום שכל אחד יכול להמצא שם. כמו "בור ברשות הרבים", אבל כאן הרי מדובר ברשות היחיד. ברשותי אני, למה אני צריך לעשות משהו כלפי סתם זרים. את בני הבית אני אזהיר, כלפי זרים אינני חייב להיות אחראי. ומשום כך הוא אומר, יתכן שגם זאת היא גזירת הכתוב, שהקב"ה הרחיב את החיוב מעבר לתחומי הצווי האנושי, וצונו להזהר אפילו בתחומים האישיים שלי.

ההסבר הזה יש בו גם נקודה של שכל התורה מעבר לתחומי הצווים של השכל האנושי, וזאת נקודה אחרת שמתעוררת כאן, ושעמד עליה ר' אברהם שפירא מקובנה בספרו בחלק ראשון סימן לו. הרב שפירא מעורר שאלה. הרמב"ם מעורר תמיד שאלה שמא יפול בן-אדם בבור וימות, ומדבר בעיקר על סכנת מוות. מדוע אין הוא מדבר על סכנת נזיקין? אולי התורה מדברת על המצב החמור ביותר? אבל אין הכוונה דוקא דמים - מוות, אלא מי ששבר את ידו גם זה שייך לכאן. והוא מסביר שעיקר התקנה היא למנוע שפיכות דמים. על נזיקין לא צותה תורה. הוא אומר, בעל ספר החינוך מזכיר לנו לא להניח המכשולים בארצנו, בבתינו, שלא ימותו ושלא יזוקו בהן בני אדם, אבל כפי שאמרנו, אולי באמת נאמר שבסברא זו מוסברים לנו ההבדלים בין סכנת נפשות לסכנת נזיקין. לאמור, מכיון שברשות היחיד חופשי הוא

לעשות כרצונו, וכל הוצאה כספית נוספת היא עול על האדם, לכן לא חייבה תורה את האדם להוציא כסף לשם מעקה או בור, אלא רק בשעה שזה יכול לגרום לסכנת נזיקין. אך אם זה גורם לסכנות אחרות, להזהר צריך, אך התורה לא חייבה את האדם להוציא כסף לשם כיסוי או מעקה. כאמור, ברשות הרבים חייבים, אך ברשות היחיד יכולים לומר: אם יכנס ברשותי אזהיר אותו, ואם יכנס שלא ברשותי, אינני אחראי לו.

על הבעיה של כניסת אדם לביתו של השני שלא ברשות דנה הגמרא בבבא-קמא דף לג ע"א על הפועלים. יש בזה מחלוקת והרא"ש פוסק, שכשהפועלים רשאים להכנס לדירת בעל-הבית ולתבוע את שכרם, מכיון שיש להם רשות להכנס, בעל הבית אחראי, שכלבו לא ישוך, ובעל הבית חייב. הרי לפנינו ששאלת האחריות של האדם למה שנעשה בביתו, תלויה ברשותם של בני אדם, אבל כאמור ברשות היחיד יש מקום לציין, עד כמה אני אחראי לאנשים שנכנסים לחצרי מבלי שאדע זאת, או מבלי שנתתי רשות מפורשת.

לא כן ברשות הרבים, שם ודאי שאדם חייב וחובת הזהירות מאוד מרובה. שם במסכת בבא-קמא הוא אומר לנו: ומותר חייב אדם לשמור עצמו שלא יזיק משלא יזוק, שלא יגרום תקלה לאחרים. לפי זה אם אדם יוצא עם מכונית לדרך, מבלי שבדק את המעצורים, מבלי שיוכל לעצור ברגע האחרון, מבלי שבדק את ההגה, או מבלי שבדק עצמו, אם איננו עייף במידה שחוש ההתמצאות לא יהא פגום ברגעים קריטיים, כדי לדעת איך לפעול, הרי זה ממש סכנת נפשות. ולפעמים גם נהג מומחה צריך להתחשב בחוסר המומחיות של נהג שבא לקראתו, ואז הוא צריך לפעול במהירות ובחוש התמצאות ובמצב ששליטתו על המכונית היא שלמה. אם לא, הרי זה בבחינת "לא תשים דמים".

וחמור הדבר ברשות הרבים עוד יותר מברשות היחיד, שהרי ברשות הרבים אנו מוצאים במסכת שבת דף מב ע"א, אמר שמואל: "מכבים גחלת של מתכת ברשות הרבים כדי שלא יזוקו בה רבים". מסביר רש"י: לשפוך מים על ברזל מלובן זה ענין של איסור דרבנן ומשום נזק של רבים התרנו. במקרה כזה לא גזרו חכמים על שבות. אולם לא כן מפרש גאון קדמון בספר הלכות גדולות. הוא אומר: כבוי גחלת של מתכת יש בזה איסור מדאורייתא, כי על ידי זה היא גהיית מוצקה יותר, ויש כאן מכה בפטיש. מדוע בכל זאת הותר הדבר - בכדי למנוע תקלות.

שואל הר"ן, רבנו נסים גירונדי: הדברים מופלאים, איך יתיר שמואל מלאכה דאורייתא, שלא במקום סכנת נפשות, והוא מסביר שנראה שהרב בעל הלכות גדולות סובר שנוקא דרבים לסכנת נפשות תחשב לה. כל מקום שהנוק נוגע לרבים, ועברו עשרה אנשים, ואולי אחד יקבל כווייה שתגרום חס וחלילה לסיבוכים, ואז זו שאלה של סכנת נפשות ממש, ומשום כך רואים את זה לא כצד של נזק, אלא סכנת נפשות, ולכן הותר חילול שבת ממש עבור דבר שאצל רבים דנים בו כדין של סכנת נפשות. הדין של סכנות נפשות הוא כאן הרבה יותר רחב.

הוא הדין כשאדם יוצא לכביש עם מכונית שאיננה בדוקה, יש כאן ענין של נוקא דרבים, וזה ענין של סכנת נפשות. וכך אנחנו שומעים מהרשב"א בתשובותיו חלק ד סימן שכו, שמסביר הלכה מעניינת במסכת מועד קטן, שגם לדעת הסוברים, שמלאכה בחול המועד מדאורייתא, מותר לתקן את הדרכים הכבושים בחול-המועד. מדוע? כי יש בדבר הזה צורך רבים לחיותם, שאי-אפשר לרבים להתבונן בדרכים, שכל אחד יבדוק את הכביש, על כן עניין זה חמור. והביא

אסמכתא לדבריו משמואל שגחלת לוחשת ברשות הרבים יש לה מעמד מיוחד, של נזקא דרבים, שלפי הלכות גדולות לנזקא דרבים דמי.

אנחנו מבינים שהזהירות בדרכים יש לה מעמד נכבד מאוד, ואם כי חברות הבטוח מוכנות לשלם עבור כל נזק, הרי יש שני דברים: ראשית ישנו איסור מדאורייתא לפי הרמב"ם לגרום נזק, אפילו אם ישלמו עבור זה, והרי בסופו של דבר משלמים רק עבור הקלקול ולא על הצער ובזבוז הזמן וכו'.

שנית, איפה יש היתר לגרום נזק לחברות הבטוח? לא לחנם חברות הבטוח מעונינות לעזור ברכישת חגורות בטחון, מאחר שהן חושבות שבעצם זה כדאי להם, כי על ידי זה יחסכו להם אחר כך השתתפות בתאונות הדרכים. על כן אין היתר לו לגרום נזק לאדם הפרטי, אף על פי שיש לו ביטוח, ולא לגרום נזק לחברות הבטוח. על כן טוב ויפה להזדרז לקיים את המצוה של "תשים מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך", לא תשים דמים על פני כבישיך, למנוע את כל התקלות ו"למזהיר ולנזהר - שלומים תן כמי נהר".